

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ NİTQ FEİLLƏRİNİN SEMANTİKA VƏ PRAQMATİKASI

İxtisas: 5708.01 – German dilləri

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Nurlana Eldəniz qızı Qənbərova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2025

Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis və alman dilləri fakültəsi nəzdində İngilis dilinin leksikologiyası kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Nigar Çingiz qızı Vəliyeva

Rəsmi opponentlər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Fərman Hüsən oğlu Zeynalov

filologiya elmləri doktoru, dosent
Lalə Qədir qızı Qurbanova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Milana Yunis qızı Abbasova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.12 Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının
sədri:

filologiya elmləri doktoru,
professor
Azad Yəhya oğlu Məmmədov

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
İradə Nadir qızı Sərdarova

Elmi seminarın
sədri:

filologiya elmləri doktoru,
professor
Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Semantik aspekt dilçilər tərəfindən həmişə qrammatikanın əsas sahəsi kimi tədqiq edilmiş və XXI əsr semantika əsri hesab olunmuşdur. Dilə materialist mövqedən yanaşma semantikaya həddən artıq marağın yaranmasında əks olunur. Semantikaya həsr edilmiş tədqiqat işlərində dilin sintaksis sahəsi ilə yanaşı, intonasiya və fonetika kimi sahələrinə də diqqət yetirilir.

Semantikanın problemlərinin tədqiq olunması digər elmlərin də inkişafına təkan verir. Semantika, təbii dil problemi və qeyri-səlis çoxluqlar nəzəriyyəsinin də əsasını təşkil edir. Süni intellektin təşəkkülü də əsasını semantikadan götürür.

Feil cümlənin semantik və sintaktik “taleyini” həll edən, dilin alt və üst strukturunu müəyyən edən nitq hissəsidir. Lakin burada bir məqam var ki, dilçilər feilin semantik təsnifatını verərkən onları leksik-semantik qruplara bölmədən küll halda tədqiq etmiş və bununla da dildəki sistemlilik gözərdi edilmişdir. Bu isə öz növbəsində aparılan tədqiqat işlərinin yarımçıq olması fikrini yaratmışdır.

Bildiyimiz kimi, dildə də ətrafımızda baş verən hadisələrdə olduğu kimi sistemlilik qaydası hökm sürür. Dildə mövcud olan bu sistemliliyin sayəsində danışan şəxs müxtəlif vəziyyətlərdə lazımı sözləri bir anda tapıb fikrini ifadə edə bilər. Bu sistemlilik dildə hökm sürməsəydi, sözləri bir anda tapıb istifadə etmək mümkün olmazdı. Beynimizdə leksik vahidlər semantik qanunlara əsaslanaraq hər biri öz müvafiq yerində olmaqla müəyyən bir qayda ilə düzülmüşdür.

Feil dilçilikdə cümlənin “hökmdarı” hesab olunur, digər cümlə üzvləri cümlədəki feili xəbərə tabe olaraq məna və cümlədəki məqsədlərində ona əsaslanırlar.

Tədqiqat işində müasir ingilis dilində nitq feillərinin iştirakı ilə yaranan frazeoloji birləşmələrə də yer verilməsi əsərin aktuallığını daha da artırır.

Müasir ingilis dilində nitq feillərinin semantika və pragmatikası, xüsusilə nitq feillərinin leksik-semantik təsnifatı, onun məna növlərinin müəyyən edilməsi, nitq feillərinin danışığ aktlarında işlədilməsi və onların pragmatikasının müəyyən edilməsi, nitq

feillərinin struktur-semantik təhlilinin öyrənilməsi bir çox dilçilərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Həmin dilçilərdən U.L.Çeyf, V.Adamz, U.Alston, C.Ostin, C.Syörl, V.Kroft; A.İ.Smirnitski, İ.P.İvanova, V.N.Jiqadlo, L.L.İofik, B.İliş, L.S.Barxudarov, V.S. Xaymoviç, B.İ.Roqovskaya və başqalarının adlarını qeyd etmək olar. Azərbaycan dilçiliyində də mövzu ilə bağlı xeyli araşdırılma aparılmış və aparılmaqdadır: N.Ç.Vəliyeva, G.Q.Xanbabayeva, M.B.Sürek, S.F.Qasımova və b-nin elmi işlərini vurğulamaq olar. Bununla belə, nitq feillərinin müəyyən situasiyalarda ifadə olunan semantika və praqmatikasının hələ də mübahisə predmeti olması, onların mənalarının dəqiqləşdirilməsi üçün antroposentrik paradigmdə yeni meyarlarının müəyyənəşdirilməsi, german dillərində nitq feillərinin praqmatikasının danışıq aktlarında üzə çıxarılması və s. öz aktuallığını saxlamaqdadır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı müasir ingilis dilində əvəzsiz rolu olan nitq feilləridir.

Tədqiqatın predmetini isə nitq feillərinin müxtəlif situasiyalardakı rolunun, ifadə etdikləri mənaların, yəni semantika və praqmatikasının müəyyənəşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi german dillərində nitq feillərinin semantika və praqmatikası müəyyənəşdirilib, aydınlaşdırılıb inventarlaşdırılmasıdır. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- müasir ingilis dilində nitq feillərinin nitq vahidi kimi qiymətləndirilməsi;
- nitq feillərinin semantik və praqmatik xüsusiyyətlərinin aşkara çıxarılması;
- feilin zəngin funksional struktur xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi, müəyyən edilməsi;
- müasir ingilis dilində feilin mənə növlərinin müəyyənəşdirilməsi;
- müasir ingilis dilində feillərin leksik-semantik xüsusiyyətlərinin səciyyələndirilməsi;
- müasir ingilis dilində müxtəlif kontekstlərdə nitq feillərinin semantik təsnifatının üzə çıxarılması;

- müasir ingilis dilində nitq feillərin struktur-semantik təhlilinin müəyyən edilməsi;
- Danışq aktlarında nitq feillərin praqmatikasının səciyyələndirilməsi.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işində funksional təhlil, semantik və praqmatik şərh metodlarından istifadə edilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

- nitq feilləri dil sisteminin ən zəngin funksional struktur elementi kimi müəyyən olunur;
- nitq feilləri müəyyən kontekstdə sosial semiozisin interaktiv sistemi daxilində müşahidə olunan mürəkkəb kommunikativ vasitə hesab edilir;
- Danışq aktlarının fərqli növlərində nitq feillərinin növləri fərqləndirilməlidir;
- müasir ingilis dilində nitq feillərinin leksik-semantik təsnifatı leksik vahidlərin bir-birilə və mətndəki digər vahidlərlə işlənməsi müstəvisində izah edilə bilər;
- müasir ingilis dilində feillərin semantik təsnifatında sözlərin mənalарının müəyyənəlməsi dil-sistem qanunauyğunluqları ilə müəyyən edilir;
- müasir ingilis dilində feillərin struktur-semantik təhlili zamanı mənanın açılmasında kontekst rolu mühüm rol oynayır;
- müasir ingilis dilində nitq feillərinin praqmatikasında məna və praqmatikanın bərabərliyi prinsipinə əməl olunur;
- müasir ingilis dilində nitq feillərinin semantik təsnifatı və onların struktur-semantik təhlili danışq aktlarında reallaşır;

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Müasir ingilis dilində nitq feillərinin müxtəlif situasiyalarda ifadə etdikləri mənalарın sadəcə semantik aspektdən deyil, həm də praqmatik nöqteyi-nəzərdən təhlil olunması, məna dəyişikliklərində kontekstin rolunun müəyyən edilməsi, kontekstdəki hər hansı bir dəyişiklik ilə məna dəyişməsinin sistemli şəkildə praktik formada araşdırılması işin elmi yeniliyi hesab edilə bilər. Müasir ingilis dilində nitq feillərinin tam dolğun semantik təsnifatının verilməsi, onların struktur-semantik təhlili və praqmatikasının danışq aktları çərçivəsində öyrənilməsi, onların informativliyinin təhlili də işin elmi yeniliyi hesab edilə bilər.

Praqmatika dilçiliyin yeni bir sahəsi olduğu üçün tam əhatəli öyrənilməmiş və Azərbaycanda da bu sahə üzrə edilən araşdırmalar az saydadır. Bu səbəbə görə müasir ingilis dilindəki nitq feillərinin semantik aspekt ilə yanaşı, praqmatik yöndən də araşdırılması Azərbaycanda ilkin təşəbbüslərdən hesab oluna bilər.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. İnsanların sosial situasiyalarda dildən istifadə və şərh etmə yollarını araşdıran praqmatika insanların nə dediklərini deyil, fikrin necə deyildiyini və digərləri tərəfindən necə şərh edildiyini araşdırır. Dissertasiyada müasir ingilis dilində nitq feillərinin semantikasi ilə yanaşı, onların praqmatikasının da öyrənilməsi dilçiliyin digər sahələri ilə bağlı tədqiqatlar üçün əhəmiyyətlidir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqatın nəticələrindən müxtəlif universitetlərin filoloji fakültələrində nitq feillərinin praqmatika və semantikasi ilə bağlı mühazirələrdə, praktik kurslarda, seminarlarda və eləcə də tədris vəsaitlərinin hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işinin əsas müddəaları və nəticələri Gənc tədqiqatçıların II Respublika elmi-praktik konfransında, “Davamlı inkişaf və humanitar elmlərin aktual problemləri”, “Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri” mövzusunda III Beynəlxalq elmi konfransında məruzələr şəklində səsləndirilmişdir. Tədqiqatın nəticələri Respublikanın müxtəlif universitetlərinin elmi jurnallarında və eləcə də xarici ölkələrdə nəşr edilən toplularda dərc edilmiş məqalə və tezislərdə öz əksini tapmışdır. Tədqiqatın nəticələrindən müxtəlif təhsil müəssisələrində ingilis dilinin tədrisi prosesində, bir çox dərş vəsaitlərinin hazırlanmasında, xarici dil müəllimləri və tərcüməçilər üçün praqmatik kompetensiyaların inkişafı üçün təşkil olunan təlimlərdə istifadə edilə bilər.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis və alman dilləri fakültəsi nəzdində İngilis dilinin leksikologiyası kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından

ibarətdir. Dissertasiyanın giriş hissəsi 5 səhifə, 8000 işarə, I fəsil 30 səhifə, 54153 işarə, II fəsil 45 səhifə, 77826 işarə, III fəsil 50 səhifə, 91015 işarə, nəticə hissəsi 2 səhifə, 2429 işarədir. Dissertasiyanın ümumi həcmi istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla, 233423 işarədir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Tədqiqatın **“Giriş”** hissəsində mövzunun aktuallığı və elmi yeniliyi əsaslandırılır, tədqiqatın obyektı, predmeti, məqsəd və vəzifələri müəyyən edilir, müdafiəyə çıxarılan müddəalar şərh olunur, elmi-nəzəri və praktik əhəmiyyəti və tədqiqat zamanı istifadə olunmuş metod və mənbələrdən bəhs edilir və işin aprobasıyası və strukturu haqqında məlumat nəzərə çatdırılır.

Dissertasiyanın **birinci fəslı** **“Feil dil sisteminin ən zəngin funksional struktur elementi kimi”** adlanır və iki paraqrafdan ibarətdir. **“Müasir ingilis dilində feillərin leksik-semantik təsnifatı”** adlanan ilk paraqrafda müasir ingilis dilində olan feillərin leksik-semantik təsnifatına geniş yer verilir, çünki bir çox dil problemlərinin daha ətraflı öz həllini tapması üçün feilin semantikasının öyrənilməsi çox vacib məsələdir.

Leksikanın təsnif prinsiplərini müəyyənləşdirərək ayrı-ayrı söz qruplarını təsvir edib onlar arasındakı əlaqəni aşkarlamaq feilin semantik əlaqələrinin öyrənilməsində də son dərəcə aktualdır. Dilin lüğət tərkibini təşkil edən sözlər bir-birindən təcrid olunmuş şəkildə mövcud ola bilməz, çünki onlar dildəki daxili sistemliliyə görə bizim təfəkkürümüzdən asılı olmayaraq müəyyən qruplarda cəmlənilir.

“Leksik-semantik söz qrupu” dedikdə, semasiologiyada söz mənalının arasında mövcud olan qarşılıqlı əlaqələrə görə bir yerdə işlənən söz qrupları, leksikologiyada isə leksik mənalına əsasən, birləşən söz qrupları nəzərdə tutulur. Burdan belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, sözlərin leksik-semantik qrupu semasiologiyada məna əlaqələrinə əsaslandığı halda, leksikologiyada əşya və hadisələrin əlaqələrinə əsaslanır. Hər hansı bir leksik-semantik söz qrupunda cəmlənən sözlər eyni nitq hissəsinə aid ola bilər və onlar ortaq paradigmatik və sintaqmatik əlamətləri paylaşirlar.

Burada qeyd etdiyimiz paradiqmatik xassə dedikdə, bir leksik-semantik söz qrupuna daxil olan sözlərin mənalarında ümumi kateqorial leksik sema nəzərdə tutulur. Hər hansı bir sözdə diferensial semaların vasitəsiylə aydınlaşan bu sema leksik-semantik söz qrupunun semantik əsası rolunu oynayır.

İstənilən leksik-semantik söz qrupu bir-birinə oxşar, təkrar edilən və qrup daxili sözləri müəyyən oppozisiyalarla əlaqələndirən semaya malikdir. Bu tipli söz qruplarının sahə səciyyəsi daşıyan daxili paradiqmatik strukturu bu oppozisiyaların məcmusundan ibarətdir. Sahənin mərkəzində ən çox istifadə edilən, daha geniş mənaya malik olan söz dayanır və qrup daxilindəki qalan sözlər bu dayaq sözlə qeyri-məcburi əlaqəli olur.

Feillərin mənalara görə, qruplara ayrılması həmişə dilçilərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Feilin mənə qruplarının sayca çox olmasının səbəbi onların zəngin lüğəvi mənaya malik olmasıdır. İngilis dilində mövcud olan feillərin demək olar ki, böyük əksəriyyəti cümlədə əsas feil kimi işlədilir, çünki onların çoxunun tam leksik mənası var. R.A.Klouz “İngilis dili tələbələri üçün istinad qrammatikası” (“A Reference Grammar for Students of English”) əsərində də bu fikri ifadə etmişdir. O, feilləri 2 qrupa bölmüşdür: Hal-vəziyyət feilləri (statal verbs) və hərəkət feilləri (actional verbs)¹.

İngilis dilində təxminən 3200 feilin semantikasını tədqiq edən B.Levin yazır ki, feillərin semantikasi və sintaktik davranışları arasında əlaqə vardır. Onun iddiasına əsasən, feillərin semantikasının bəzi cəhətləri bu feillərin sintaktik davranışı və onların argumentlərinin şərhilə güclü əlaqəyə malikdir. O, (B.Levin) ilk növbədə feil sintaktik davranışının müxtəlif formalarını dəqiqliklə müəyyən edir. Bu formaların hər biri bir və ya bir neçə əvəzlənmə (dəyişmə qabiliyyəti) ilə təsvir olunur. Əvəzlənmə (yaxud dəyişmə qabiliyyəti) dedikdə, *məchul növ formaları*, *oradakı daxiletmələr və qayıdış formaları* nəzərdə tutulur. Sonra o, ingiliscə feillərin bu növbələrə uyğun təhlilini təklif edir: hər bir feil keçdiyi alternativlər toplusu ilə əlaqələndirilir. İlkən araşdırmalar göstərdi ki, feillərin

¹ Close, R.A. A reference grammar for students of English. / R.A.Close. –Moscow: Prosvesheniye, – 1979. – 352 p.

semantikasının bəzi cəhətləri ilə onların sintaktik davranışı arasında siniflərin formalaşmasına imkan verən kifayət qədər korrelyasiya mövcuddur. Bu müşahidələrdən sonra B.Levin 200-ə yaxın feil semantik sinfini müəyyən edir və hər sinifdə feillər müəyyən sayda dəyişikliyi paylaşır. Bu çox vacib iş konkret feil növləri, spesifik sintaktik davranışlar və fərqli məlumat növləri üzrə xüsusi araşdırmaların sintezindən yaranmışdır².

Bu növbələşməyə (dəyişikliyə) məruz qalan feilləri təqribən vəziyyət və ya mövqe dəyişməsi feilləri kimi xarakterizə etmək olar.

Bir sıra görkəmli tədqiqatçılar feilləri məna növlərinə ayırarkən bu işə müxtəlif aspektlərdən yanaşaraq, feillərin müxtəlif bölgüsünü təqdim ediblər və buna görə də ingilis dilində feillərin məna qruplarının ayırd edilməsi bir az çətindir.

B.S.Xaymoviç və B.İ.Roqovskaya ingilis dilindəki feillərin semantik xüsusiyyətlərini əsas götürərək feilləri iki qrupda cəmləşdiriblər:

- 1) Terminative (hüddudlu)
- 2) Non terminative (hüduzsuz).

Bu bölgü ilə yanaşı, onlar həm də feilləri semantik cəhətdən əsas və yarım əsas feillərə ayırmışlar³. Müstəqil leksik mənası olub əsas feil kimi çıxış edən feillər ingilis dilində üstünlük təşkil edir.

N.A.Kobrinanın feillərin semantik təsnifatı R.A.Klouzun təsnifatı ilə müəyyən oxşar cəhətləri özündə birləşdirir. O da feilləri iki yerə ayırır:

- 1) Hal-vəziyyət feilləri;
- 2) Hərəkət feilləri.

O yazır ki, hal-vəziyyət bildirən feillər özləri də müəyyən qruplara ayrılır:

a) düşüncə və fikir bildirənlər. Məsələn: /to agree/ (razılaşmaq), /to believe/ (inanmaq), /to doubt/ (şübhə etmək, şübhələnmək), /to guess/ (güman etmək), /to imagine/ (təsəvvür etmək), /to know/ (bilmək, tanımaq), /to mean/ (ifadə etmək), /to

² Levin, B. English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation. / B.Levin. – Chicago & London: University of Chicago Press, – 1993. – p.90

³ Khaimovich, B.S. A course in English grammar / B.S.Khaimovich, B.I.Rogovskaya. – Moscow, – 1967. – p.121

recognize/ (tanımaq), /to remember/ (xatırlamaq), /to suspect/ (şübhələnmək), /to think/ (düşünmək), /to understand/ (anlamaq, başa düşmək) və s.;

b) hiss-həyəcan ifadə edənlər. Məsələn: /to dislike/ (bəyənməmək), /to hate/ (nifrət etmək), /to like/ (xoşlamaq), /to love/ (sevmək), /to prefer/ (üstün tutmaq), /to want/ (istəmək), /to wish/ (arzulamaq) və s.;

c) hiss və qavrayış bildirənlər. Məsələn: /to appear/ (meydana gəlmək), /to be/ (olmaq), /to feel/ (hiss etmək), /to hear/ (eşitmək), /to look/ (burada: görünmək), /to see/ (görmək), /to seem/ (görünmək), /to smell/ (iyləmək), /to taste/ (dadmaq) və s.;

d) sahiblik və ölçü bildirənlər. Məsələn: /to belong/ (məxsus olmaq), /to have/ (malik olmaq), /to measure/ (ölçmək), /to own/ (iyiylənmək), /to possess/ (sahib olmaq), /to weigh/ (çəkmək) və s.

Hərəkət feillərinə /to run/ (qaçmaq), /to jump/ (tullanmaq), /to rush/ (tələsmək), /to kick/ (təpik vurmaq), /to eat/ (yemək), /to catch/ (tutmaq) və s. aid edilir. O, bu təsnifatında insanın ruh vəziyyətini, emosiyasını ifadə edən feillərə də yer ayırmışdır.

N.A.Kobrina sonralar feilləri təsirli və təsirsiz, həddüdlü (terminativ) və həddüdsüz (non-terminative) qruplara da ayırmışdır. N.A.Kobrina, E.A.Korneyeva və digərləri feillərin semantikasına tam fərqli bir bucaqdan baxaraq, onları həddüdlü və həddüdsüz deyərək 2 qrupa ayırmışlar. Müəlliflərə görə, həddüdlü feillər məntiqi olaraq tamamlana bilən, müəyyən bir nöqtədə sona çatən feillərdir və həmin feillərə nümunə olaraq /to stop/ (dayanmaq), /to die/ (ölmək) və s. feilləri verirlər. Həddüdsüz feillərə isə /to suppose/ (güman etmək), /to live/ (yaşamaq) və s. feilləri daxil edən N.A.Kobrina, E.A.Korneyeva və digərləri onların məntiqi cəhətdən tamamlanıb sona çatmayan hərəkətləri ifadə etdiyini vurğulamışlar⁴.

Feilləri leksik-semantik qruplara ayırmağa çalışan dilçilərdən M.Svon isə 3 yarımqrupun adını çəkir:

1) semantik baxımdan tam mənaya malik olan bitkin feillər (hal-vəziyyət ifadə edən feillər);

2) semantik baxımdan bitkin olmasına baxmayaraq tamamlıq

⁴ Kobrina, N.A. An English Grammar. Syntax. / N.A.Kobrina, E.A.Korneyeva, M.I.Osovskeya, K.A.Quzeyeva. – M.: Higher school publishing house, – 1986. – p.18

tələb edən feillər;

3) semantik cəhətdən bitkin olmayan feillər (belə feillər sadəcə hər hansı bir konkret vəziyyətdə, kontekstdə vasitəsiz tamamlıqla birgə işlənərək məna ifadə edə bilər)⁵.

Düşünürük ki, müasir ingilis dilində feilləri paradigmatik və sintaqmatik prinsiplərə əsaslanaraq aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq daha məqsədəuyğundur:

1) hal-vəziyyət feilləri: /to exist/ (mövcud olmaq), /to remain/ (qalmaq) və s.;

2) iş və hərəkət feilləri: /to run/ (qaçmaq), /to paint/ (şəkil çəkmək) və s.;

3) nitq feilləri: /to say/ (demək), /to tell/ (demək, söyləmək) və s.;

4) təbiət hadisələrini bildirən feillər: /to rain/ (yağış yağmaq), /to snow/ (qar yağmaq) və s.;

5) əqli fəaliyyət və hissi qavrayış bildirən feillər: /to understand/ (başa düşmək), /to believe/ (inanmaq) və s.;

6) təklif və xahiş bildirən feillər: /to offer/ (təklif etmək), /to ask/ (xahiş etmək), /to beg/ (yalvarmaq) və s.;

7) arzu və istək feilləri: /to desire/ (arzulamaq), /to wish/ (arzulamaq), /to want/ (istəmək) və s.⁶

Qeyd etdiyimiz bütün araşdırmalara əsaslanaraq deyə bilərik ki, feillərin leksik-semantik təsnifatı hər zaman tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuş və hər bir dilçi müxtəlif aspektlərdən yanaşaraq bir-birindən fərqli təsnifat irəli sürmüşlər. Ona görə də, biz də bu dissertasiya işində bu məsələyə toxunaraq dildə yüksək işlənmə tezliyinə malik olan və xüsusi bir leksik-semantik qrup kimi mövcud olan nitq feillərinin tədqiq edilməsinə çalışmışıq.

“Müasir ingilis dilində nitq feilləri ayrıca leksik-semantik qrup kimi” adlanan ikinci paragrafda nitq prosesini xarakterizə edən və dilçilik ədəbiyyatında nitq feilləri adlı leksik-semantik qrupda

⁵ Swan, M. Practical English usage. / M.Swan. – Second ed. Oxford, Oxford University press, – 1980. – p.136

⁶ Qənbərova, N.E. Müasir ingilis dilində feillərin leksik-semantik təsnifatı// – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2016. №2, – s.98-101.

cəmləşən və təfəkkür prosesi ilə bağlı olan hərəkətləri ifadə edən nitq feillərindən bəhs olunur. Onlar dildə ekspressivliyin ifadəsinə görə ən zəngin qrup olması ilə digər feil qruplarından fərqlənir və nitqi xarakterizə etmək baxımından dildə çox böyük əhəmiyyətə malik olub, tez-tez istifadə olunurlar.

Nitq prosesinin tərkib hissəsi olan “danışmaq” nitq feilləri vasitəsilə gerçəkləşir. Nitq feilləri nitqi müxtəlif aspektlərdən xarakterizə edir, onlardan bəziləri nitqin xarakterini və ya tərzini səciyyələndirdiyi halda, böyük bir hissəsi isə söyləmin formasını göstərir və nitqin obyektini adlandırır.

Nitq feillərinin ünsiyyət prosesinin gerçəkləşməsindəki əhəmiyyətini dərk edən dilçilər feilləri müxtəlif leksik-semantik qruplara ayıraraq tədqiq edərkən nitq feillərinə xüsusi diqqət yetirmişlər.

Leksik-semantik qrup eyni bir nitq hissəsinə məxsus olan sözlərin eyni leksik məna komponenti səviyyəsində semantik əlamət inteqrasiyası əsasında bir yerə cəmlənməsindən ibarət leksik-semantik dil sistemi parçasıdır⁷.

Nitq feillərinin ümumi semantikasi dedikdə “danışmaq”, “demək” feilləri ifadə olunsa da, müasir ingilis dilində nitq feillərinin danışmaq aktı ilə əlaqəli olan məna çalarları müxtəlif feillərlə də ifadə oluna bilər.

Nitq feillərini müxtəlif sistemli dillərin materialları əsasında semantik baxımdan müqayisəli şəkildə tədqiq edən H.K.Quliyev onları iki müxtəlif yarımqrupa ayırmışdır: 1) yalnız danışmaq aktını ifadə edən nitq feilləri; 2) nitqi bu və ya digər cəhətdən səciyyələndirən nitq feilləri. O, yalnız danışmaq aktını ifadə edən nitq feillərinə müasir ingilis dilində /to speak/ (danışmaq), /to tell/ (demək, söyləmək; danışmaq), /to talk/ (danışmaq, söhbət etmək), /to inquire/ (soruşmaq, xəbər almaq) və s. feilləri, ikinci yarımqrupa isə /to repeat/ (təkrarlamaq), /to call/ (çağırmaq) və s. feilləri daxil etmişdir⁸.

⁷ Adilov, M.İ. İzahlı Dilçilik terminləri / M.İ.Adilov, Z.İ.Verdiyeva, F.M.Ağayeva. – Bakı: Azərneşr, – 1989. – s.301

⁸ Quliyev, H.K. Müxtəlif sistemli dillərdə feilin semantik təsnifatı (Azərbaycan, rus, ingilis və alman dillərinin materialları əsasında) / H.K.Quliyev. – Bakı: Nurlan, – 2001. – s.35-36

H.K.Quliyevin bu tədqiqatı feillərin semantik təsnifatı sahəsində çox dəyərli elmi iş olsa da, nitq feillərinin semantik rəngarəngliyini tam əhatə edə bilmir.

“Azərbaycan və ingilis dillərində təfəkkür feilləri” adlanan dissertasiyasında nitq feillərinin semantik təsnifatı məsələsinə də toxunan S.Qasımova ingilis dilindəki nitq feillərinin semantik təhlilini edərkən onları beş qrupda cəmləşdirmişdir:

1. Azərbaycan və ingilis dillərində danışmaq aktı bildirən nitq feilləri.
2. Azərbaycan və ingilis dillərində təsdiq və inkar bildirən nitq feilləri
3. Azərbaycan və ingilis dillərində sual və cavab bildirən nitq feilləri.
4. Azərbaycan və ingilis dillərində tonuna görə fərqlənən nitq feilləri.
5. Azərbaycan və ingilis dillərində müxtəlif emosiya (əmr, xahiş, məsləhət, tövsiyə, hüsn-rəğbət, təşəkkür və s.) bildirən nitq feilləri⁹.

Bu təsnifatın isə fikrimizcə çatışmayan cəhəti müsbət və mənfi emosiya bildirən feillərin bir qrupda təhlil olunmasıdır. Düşünürük ki, onları ayrı-ayrı qruplarda təhlil edib onların semantikasını açmaq daha məqsədəuyğundur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz məqamları və nitq feillərinin ifadə etdikləri mənələrdəki rəngarəngliyi nəzərə alaraq, müasir ingilis dilindəki nitq feillərini işlənmə məqamına və mənələrinə görə belə təsnif etməyi uyğun hesab edirik:

1. Bir tərəfli ünsiyyətə xidmət edən danışmaq aktı ifadə edən nitq feilləri.
2. Nitqin tərzini bildirən nitq feilləri.
3. Sual-cavab prosesində işlənən nitq feilləri.
4. Fikri təsdiq edən nitq feilləri.
5. Fikri inkar edən nitq feilləri.
6. Müsbət emosiyaları ifadə edən nitq feilləri.

⁹ Qasımova, S.F. Azərbaycan və ingilis dillərində təfəkkür feilləri: /filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı/ – Bakı, 2018. – s.15.

7. Neqativ emosiyaları ifadə edən nitq feilləri¹⁰.

Müasir ingilis dilində geniş işlənmə dairəsinə malik olan əsas nitq feillərinə *to advise (məsləhət vermək)*, *to announce (əlan etmək)*, *to answer (cavab vermək)*, *to apologize (üzr istəmək)*, *to ask (soruşmaq)*, *to ban (qadağan etmək)*, *to complain (şikayət etmək)*, *to cry (qışqırmaq)*, *to discuss (müzakirə etmək)*, *to greet (salamlamaq)*, *to inform (məlumat vermək)*, *to lie (yalan danışmaq)*, *to mention (qeyd etmək)*, *to promise (söz vermək)*, *to question (soruşmaq)*, *to say (demək)*, *to scream (qışqırmaq)*, *to shout (qışqırmaq)*, *to speak (danışmaq)*, *to talk (danışmaq)*, *to tell (demək)*, *to thank (təşəkkür etmək)*, *to threaten (hədələmək)*, *to warn (xəbərdarlıq etmək)* və s. nümunə göstərə bilərik. Bu feillərin hamısına aid olan ortaq bir məna komponenti, yəni onların hamısının “səsdən istifadə etmək, sözləri tələffüz etmək” mənasını ifadə etməsi olsa da, onları bir-birindən məna cəhətdən fərqləndirən və onların semantik yarımqruplara ayrılmasını şərtləndirən səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır.

Dissertasiyanın **ikinci fəsl** **“Müasir ingilis dilində nitq feillərinin struktur-semantik təhlili və onların praqmatikası”** adlanır və iki paragrafdan ibarətdir. Birinci paragraf **“Praqmatika və danışq aktları”** adlanır və bu paragrafda praqmatikanın tarixinə və ona verilən təriflərə nəzər salınır və danışq aktları təhlil olunur.

Praqmatika dildən qarşılıqlı ünsiyyət qurmaq üçün istifadə edən danışan və dinləyənə dil işarələri arasında mövcud olan əlaqələri öyrənir. Dil işarələrindən istifadə edənlərin ifadə etmək istədikləri müəyyən bir mənanı hansı söz, birləşmə, söyləmə və ya cümlə ilə bildirmələri praqmatik yanaşmanın əsasını təşkil edir. Buradan belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, praqmatika dildən istifadə edən hər bir kəsin ifadə etmək istədiyi mənalara tədqiq edir. Danışanlar fikirlərini qırıq-qırıq və ya yarımçıq cümlələrlə deyil, istifadə etdikləri sözləri, birləşmələri və cümlələri müəyyən bir kontekstdə və ya situasiyada dil qaydalarına uyğun bir formada istifadə edərək bildirirlər.

F.Veysəlli yazır ki, praqmatika dinləyənə ifadə olunan mənanı necə dərk etməsini və danışanla dinləyən arasındakı uğurlu ünsiyyəti

¹⁰ Qənbərova, N.E. Müasir ingilis dilində nitq feillərinin semantik təsnifatı// – Bakı, Azərbaycan Dillər Universiteti, Elmi Xəbərlər, – 2019. №1, – s.40-45

təmin edən qaydaları öyrənir. Başqa sözlə desək, praqmatika dilin işlənmə qaydalarını öyrənən dilçilik sahəsidir.

Deyilənlə deyilməyən arasındakı əlaqələr, habelə deyilməsə də kontekst və məqamla bağlı olan, hansı məsafədən, hansı sosial amillər daxilində deyilənlə deyilməyənin ünsiyyətdə yerini öyrənən sahə məhz semiotikadır¹¹.

İstənilən bir cəmiyyətdə olan insanlar hamısı eyni sosial qrupa aid olmur, onlar müxtəlif sosial qrupları təmsil etdikləri üçün onların dildən istifadə tərzləri də bir-birindən əsaslı surətdə fərqlənir. Praqmatik xüsusiyyət belə bir-birindən fərqli sosial qruplarda və situasiyalarda özünü büruzə verir.

Məna həm semantikada, həm də praqmatikada tədqiq olunsada, onlar mənaya eyni nöqteyi-nəzərdən yanaşırlar. Semantikada kontekstlə birbaşa əlaqəsi olmayan, yəni kontekstdən kənar olan cümlə daxilindəki məna əsas götürülüb dil və onun referentinin qarşılıqlı münasibəti təhlil olunsada, praqmatikada məhz kontekstlə bağlı olan məna tədqiq olunur. Bunu nəzərə alaraq deyə bilərik ki, praqmatika – semantikanın əhatə etmədiyi kontekstual mənanı tədqiq edir və dil formasını və onun referentini həmin formada istifadə edilmiş situasiya ilə əlaqələndirir.

C.Qazdarın praqmatikaya verdiyi tərifə əsasən, praqmatikada əsasən kontekstdə ifadə olunanı lingvistik formayla təmin edən inferensiyadan danışılır. Onun fikrinə əsasən, praqmatik implikasiyalar, məsələn, illokutiv güc və presuppozisiya ilə əlaqəli olan inferensiyanın izah olunması praqmatikanın qarşısında duran əsas məqsəd olmalıdır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz bu praqmatik implikasiyalar dildə bəzən kodlaşdırıla bilər və ya dəyişmədən olduğu kimi qalır. Praqmatika dildən istifadə qaydalarını tədqiq edən bir sıra aspektləri də özündə birləşdirir¹².

İnformasiyanın daşıyıcısı və vəzifəsi arasındakı qarşılıqlı əlaqəni praqmatik məna ifadə edir. Beləliklə də, dilin vəzifələri praqmatik mənanın yarımtipləri ilə uyğunluq təşkil edir.

¹¹ Veysəlli, F.Y. Dilçiliyin əsasları / F.Y.Veysəlli. – Bakı: Mütərcim, – 2013. – s.303

¹² Gazdar, G. Pragmatics: Implicature, Presupposition, Logical Form / G.Gazdar. – New-York: Academic Press, – 1979. – p.101.

C.Yul pragmatik mənaların təsnifini belə verir:

- 1) informativ və ya təsviri;
- 2) nəzarətedici (istiqamətləndirici)
- 3) hissi.

Yuxarıda verilmiş bölgülərdən fərqli olaraq, pragmatik mənə dedikdə fikrin təsir gücünü göstərən interaksion və referensiya bildirən interpretativ mənaları nəzərdə tutulur. İnteraksion mənə aspektinə feil formaları, söz sırası, modal feillər, intonasiya və müraciət formaları aid edilir. Interpretativ mənayı bildirən dil formalarına isə leksik vahidlərin sayı və denotasiyası, hal əlamətləri, təsirlilik əlaqəsi nümunə göstərilə bilər.

Bu təsnifat mənənin indikativ, affektiv və iradi komponentləri ilə uyğunluq təşkil edir¹³.

Danışq aktları pragmatikanın vacib aspektlərindən olub, ifadə ilə müşayiət edilən hərəkətlər hesab olunur.

Danışq aktları istənilən bir mühitdə danışanın müəyyən bir məqsədlə adresata ünvanladığı söyləmin deyilməsidir. Danışq aktının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində danışan dinləyənə müəyyən təsir göstərir ki, bunun nəticəsində dinləyenin fikrinin və ya psixoloji durumunun dəyişməsinə müvəffəq olur. Buradan çıxış edərək, deyə bilərik ki, danışq aktı danışanla onun məqsədi arasındakı vasitə rolunu oynayır.

Hər hansı bir nitq situasiyasında dil istifadəçilərinin danışq aktını necə başa düşdükləri və yaratdıqları pragmatikada tədqiq olunur. Burada şifahi nitqin kommunikativ aktındakı mənalar ayırd edilir. Bu mənələrdən birincisi informativ mənə və ya cümlənin mənası, ikincisi isə danışanın bildirdiyi kommunikativ mənədir.

Danışq aktlarının üç növü fərqləndirilir: lokutiv, illokutiv və perlokutiv¹⁴.

Mənəca düzgün dil strukturlarını düzəltməyi nəzərdə tutan akt lokutiv akt adlanır. Lokutiv danışq aktını belə izah edə bilərik: "Hər hansı bir obyekt haqqında tam anlamı ilə mənəli bir cümlə daşıyan akt belə adlandırılmalıdır". Məsələn, bir nümunə təqdim edək: /The

¹³ Yule, G. Pragmatics. / G.Yule. – Oxford: Oxford university press, – 1996. – p.90

¹⁴ Veysəlli, F.Y. Struktur dilçiliyin əsasları. III hissə. / F.Y.Veysəlli. – Bakı: Mütərcim, – 2009. – s.214.

sky is blue// (Səma mavidir). Bu nümunədə fakt təqdim edirik və bu akt *lokutiv akt* adlanır.

İllokutiv aktda isə əsas məqsədimiz fikrimizi dinləyəne çatdırmaq, ona nəsə demək niyyətimizi ifadə etməkdir. Məsələn: /I have just cooked dinner. It is still on the gas stove// (Mən təzəcə nahar hazırlamışam. O, hələ də qaz sobasının üstündədir).

Göründüyü kimi, burada ifadə olunan anlamlar bunlardır: a) sən bir az sonra yemək yeyə bilərsən, yəni yeməyin hazırlanması; b) səbirli olmağın təbliğ olunması; c) hər hansı bir iş barədə əvvəldən məlumatın verilməsi (xəbərdarlıq).

Hər hansı bir işin nəticəsinin nümayiş olunduğu akt isə *perlokutiv akt* adlanır. F.Veysəlli yazır ki, hər hansı bir söyləmin illokutiv təsiri (gücü) olmalıdır¹⁵.

Perlokutiv akta nümunə kimi aşağıdakı konteksti təqdim edə bilərik. Məsələn, qəfildən kimsə qışqırır: “Yanğın var”. Bununla da həmin şəxs insanların binanı tərk etməsinə səbəb olur, yəni yanğın təhlükəsini insanlara anladır.

Bu aktlarda işlədilən söyləmlərdəki feillərin semantik, pragmatik, leksik mənaları olduqca vacibdir. Aktların hər birinin reallaşması həmin feillərin kontekst daxili mənalarından asılı olur. Məsələn: /I warn you that...// (Mən xəbərdar edirəm ki...) /I promise that...// (Mən vəd verirəm ki...) /I declare that...// (Mən bildirirəm ki...)

Bu tərkibli birləşmələrdə illokutiv akt icra olunur, çünki onlarda xəbərdarlıq, elan etmə, vəd vermə kimi mənalar ehtiva olunur.

C.Syörlə görə, danışığ aktları dildən istifadə zamanı meydana çıxır və onlara müəyyən bir fikri ifadə etmək, sual vermək, and içmək, söz vermək, əmr və ya xahiş etmək, cavab vermək və s. nümunə göstərə bilər.

Danışığ aktlarının vəzifələrini C.Syörl belə qruplaşdırır:

– representativ: şərh, təsnifat, təsdiq, rədd, etiraz, cavab; bu zaman danışan propozisiyanın həqiqətə uyğun olub-olmadığını bildirən fikrin inkarını və ya təsdiqini bildirən nitq feillərindən

¹⁵ Veysəlli, F.Y. Dilçiliyin əsasları. / F.Y.Veysəlli. – Bakı: Mütərcim, – 2013. – s.328

istifadə edərək fikrini ifadə edir.

– direktiv: əmr, xahiş, icazə, məsləhət; bu zaman danışan əmr və xahiş bildirən nitq feillərindən istifadə edərək dinləyəni hər hansı bir işi icra etməyə məcbur edir.

– komissiv: and, vəd etmə, təklif; bu zaman danışan istənilən bir hadisənin və ya prosesin baş verəcəyinə dair inam yaratmaq üçün “söz vermək, and içmək” mənasını ifadə edən nitq feillərindən istifadə edir.

– ekspressiv: təbrik, təşəkkür, üzrxahlıq; bu zaman danışan müəyyən hadisələrlə bağlı öz hisslərini ifadə edir və bu prosesdə təşəkkür, rəğbət və s. ifadə edən nitq feillərinin rolu əvəzsizdir.

– deklarativ: elan etmə, ad vermə, imtina – bu zaman danışan hər hansı bir məsələ ilə bağlı fikrini ifadə edir və burada danışığ aktı ifadə edən nitq feilləri köməyə çatır¹⁶.

Dissertasiyanın ikinci fəslinin ikinci paragrafı **“Müasir ingilis dilində danışığ aktı ifadə edən nitq feillərinin struktur-semantik təhlili”** adlanır və öz mənə yükünə, işlənmə tezliyinə və struktur elementlərinə görə seçilən danışığ aktı ifadə edən nitq feillərinə həsr olunur. Nitq feillərinin semantikasını əsasən “danışmaq” və “demək” feillərində əks olunsun da, danışığ prosesi ilə əlaqəli olan mənə çalarları müxtəlif feillərlə ifadə edilə bilər. Bu nitq feillərin ifadə etdikləri əsas mənə ilə yanaşı, müxtəlif kontekstlərdə başqa mənələr də bildirir.

Danışığ aktı ifadə edən nitq feillərinə */to speak, to tell, to say, to talk, to utter, to narrate, to pronounce, to announce, to proclaim, to enunciate, to declare, to communicate, to articulate, to explain, to express/* və s. kimi feillər daxildir.

Bu feillərin hamısına aid olan ortaq bir mənə komponenti, yəni onların hamısının “səsdən istifadə etmək, sözləri tələffüz etmək” mənasını ifadə etməsi olsa da, onları bir-birindən mənə cəhətdən fərqləndirən və onların semantik yarımqruplara ayrılmasını şərtləndirən səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır.

Bu feillər danışığ aktlarının məğzini təşkil edir və illokutiv funksiya, kommunikativ niyyət, dialoq dinamikası kimi sahələrlə sıx

¹⁶ Searle, J.R. Speech acts: An Essay in the Philosophy of Language. / J.R.Searle. – Cambridge: Cambridge University Press, – 1969. – p.16

əlaqəlidir.

Müasir ingilis dilində danışığ aktlarını bildirən nitq feilləri kontekstdə adətən illokutiv məqsədlə yüklənir. Nitq feillərinin istifadə konteksti onların məqsədini (illokutiv qüvvəsini) müəyyən edir. Eyni feil fərqli kontekstdə fərqli illokutiv akt ola bilər:

/She told me about your plan./ (O, mənə sənin planın haqqında dedi.) – bu cümlədə */to tell/* feili demək mənasını ifadə edərək deklarativ yəni, məlumat vermək vəzifəsini daşıyır.

/She told me to leave the room. / (O, mənə otağı tərk etməyi əmr etdi.) – bu kontekstdə isə */to tell/* feili direktiv vəzifə daşıyır, belə ki, əmr ifadə edir.

Nitq feilləri semantik baxımdan məlumatın növünü, pragmatik baxımdan isə danışanın kommunikativ niyyətini və sosial münasibətini ifadə edir. Bu feillər danışığ aktının əsas illokutiv markerləridir və onların seçimi, forması və vurğusu konkret kontekstdə nitqin interpretasiyasına birbaşa təsir göstərir.

Danışığ aktını bildirən bu feillər qeyri-maddi təbiətin müxtəlif obyektləri, subyektləri, müəllifi, simvolları və s. ilə diskret münasibətlərə daxil olur və onların pragmatik oriyentasiyası simptomatik olaraq onların sintaqmatik deyilən xüsusiyyətlərini ehtiva edir. Bu nə deməkdir? Pragmatika və sintaqmatika iki paralel və müvafiq olaraq kəsişməyən xətt kimi, onların tərkibində qrammatik və leksik mənalar bir-biri ilə sıx bağlı olduğundan, hər hansı nitq hissələrinin semantik strukturlarının mürəkkəbliyini ortaya qoyur. Həqiqətən də, semantik quruluşunda feil tək bir hərəkəti ifadə etmir (bu olduqca nadir hallarda olur), çox geniş mənada şərh olunur.

Belə ki, */to say/*, */to speak/*, */to tell/* və */to talk/* və s. danışığ aktını ifadə edən nitq feilləri yalnız cümlənin digər üzvləri ilə deyil, həm də məkan-zaman münasibətləri, informasiyanın ötürülməsi zamanı fəaliyyət agentləri, müxtəlif obyektlər, subyektlər və s. ilə daxili paradiqmatik əlaqələrlə bağlıdır.

Danışığ aktını ifadə edən nitq feilləri, əslində nitq fəaliyyətinin müxtəlif kateqoriya əlamətlərini əhatə edir. Pragmatikada təkcə */to say/*, */to tell/*, */to talk/*, */to speak/* və */to ask/* semantikasi deyil, həm də məlumatın məzmunu, təqdimat tərzı və onu müşayiət edən emosiyalar vacibdir. Fərq “demək”, “danışmaq”, “xəbər almaq”,

“soruşmaq”, “şəhadət vermək” feillərində yerləşmiş semantik məzmun xətti boyunca gedir.

N.Vəliyeva yazır ki, danışmaq aktı ifadə edən feillər bir çox idiomların da yaranmasında iştirak edir: /to talk sense/ (əlaqəli və məntiqli danışmaq); /talk sense into/ (kimisə ağıllı olmağa yola gətirmək; başına ağıl qoymaq). Məsələn, /If you think you're going to find a highlypaid job rightaway without any experience, then you need someone to talk some sense into you// (Əgər təcrübən olmadan yüksək maaşlı iş tapacağını düşünürsənsə, sənə başına gərək kimsə ağıl qoysun). /Then talk to him, for God's sake, cried Rattray, "and I shall be only too glad if you can talk some sense into him// (Onda Allah xatirinə onunla danış” Rattray qışqırdı” əgər onun başına ağıl qoya bilsən mən sadəcə şad olacam); /to talk tall/ (özünü tərifləmək/lovğalanmaq); /to talk big/ (yekə-yekə danışmaq); /You talk big, you do, but things look pretty black against yourself, to my thinking// (Sən yekə-yekə danışırısan, lakin mənə hər şey sənə əleyhinə görünür) /to talk through one's hat/neck/; /To speak with a forked tongue/; /It's obvious that the candidate spoke with a forked tongue during the meeting//; /Think first then speak/ a word spoken is past recalling//; /To speak of the devil/ (qeyri-rəsmi üslubda işlənən bu birləşmə *haqqında söhbəti gedən şəxs* söhbət anında gələrsə işlədilir. Azərbaycan dilindəki “yaxşı adam sözünün üstünə gələr”; “iti an çomağı hazırla” kimi deyimlərlə mənəca üst-üstə düşür); /To speak so/ (sanki, təxminən, belə deyə bilərik; deməli) ¹⁷ /I had, so to speak, pronounced my own sentence of banishment// (Belə deyə bilərəm ki, əsirlik hökmümü özüm verdim).

Dissertasiyanın “**Nitq feilləri və dialoji nitq**” adlanan **üçüncü fəsl**i 5 paragrafdan ibarətdir. Birinci paragraf “***Nitq feillərinin dialoji nitqdə semantik təsnifatı***” adlanır və burada dialoqlarda geniş istifadə olunan nitq feillərinin məna çalarları öz əksini tapır.

Dialoji nitqi səciyyələndirən cəhət onun dialoq formasında olmasıdır. Dialoq yunan mənşəli söz olub bir neçə nəfər arasında ünsiyyəti ifadə edir.

Nitq başqaları ilə dialoqa girərkən gerçəkləşir və biz bu yolla

¹⁷ Vəliyeva, N.Ç. Azərbaycanca - ingiliscə - rusca frazeoloji lüğət. / N.Ç.Vəliyeva. – Bakı: Nurlan, – II hissə. – 2010. – 987 s.

hər hansı bir hadisə və ya insan haqqında soruşaraq məlumat ala bilər və ya bildiyimiz məlumatı qarşı tərəfə ötürə bilərik. Başqa sözlə desək, nitq iki nəfər arasında gerçəkləşən bir-birinin əksi olan sual və cavab aktından ibarətdir. Sual aktı daha əvvəl gəlib hər hansı bir informasiyanı almaq məqsədi ilə işlədilir, cavab aktı isə sual aktını izləyib onu lazımi məlumatla təmin etməyə xidmət edir. Beləliklə də, nə qədər tez-tez məlumat almaq məqsədli dialoqlardan istifadə etsək, sual-cavab prosesində işlənən nitq feillərinin işlənmə dairəsi də bir o qədər genişlənir. Müasir ingilis dilində ən geniş işlənmə dairəsinə malik olan sual prosesində işlənən nitq feillərinə aşağıdakıları nümunə göstərə bilərik: /to ask/, /to enquire/, /to inquire/, /to wonder/, /to interrogate/, /to query/, /to pose/ və s.

C.Syörlün təsnifatında sual aktı dinləyicidən məlumat almaq məqsədi daşıyan bir direktiv növüdür. Lokutiv forma: Sual cümləsi; illokutiv qüvvəsi: məlumat istəmək; perlokutiv nəticəsi: Cavab almaq¹⁸.

/To ask / feili ilə bir neçə nümunə göstərək:

/She asked me where I lived./ (O, məndən harada yaşadığımı soruşdu) – İllokutiv akt növü: direktiv, pragmatik məqsəd isə qarşı tərəfdən məlumat almaqdır.

/He asked for help. / (O, kömək istədi.)- bu cümlədə isə pragmatik məqsəd nəzakətli xahişdir.

Müasir ingilis dilində ən geniş işlənmə dairəsinə malik olan cavab aktında işlənən nitq feillərinə aşağıdakı nitq feillərini nümunə göstərə bilərik: /to answer/, /to respond/, /to reply/, /to retort/, to və s. Bu feillər, səthi baxışda sadəcə “cavab vermək” mənasını ifadə etsə də, illokutiv qüvvə, nəzakət strategiyaları, interaktiv dinamika və sosial münasibətlər baxımından olduqca zəngindir. Bu feillər direktivin reaktiv qarşılığı yəni cavab aktıdır, çünki verilmiş sual, xahiş, tənqid, və ya məlumat tələbi əsasında baş verir. Onların əsas funksiyaları məlumat vermək və ya münasibət bildirmək, danışan ilə dinləyici arasında interaktiv körpü rolunu oynayaraq münasibət yaratmaqdır.

Bu feillərin konkret ifadə tərz, intonasiya, verilmə və ya

¹⁸ Searle, J.R. Speech acts: An Essay in the Philosophy of Language. / J.R.Searle. – Cambridge: Cambridge University Press, – 1969. – p.67

verilməmə faktı onun pragmatik gücünü dəyişir. Cavab açıq və birbaşa ifadə olunarsa pragmatik nəticə əməkdaşlıq; gec cavab laqeydlik göstəricisi; yayındırıcı cavab çəkinmə və manipulyasiya; cavab verməmək isə informasiya gizlədilməsini ifadə edir.

Bədii ədəbiyyatda da dialoqlarda bu feillərdən geniş istifadə olunur. Məs: *Elinor asked Marianne*: (Elinor Mariandan soruşdu)

"Do you think Edward Ferrars a sensible man?" (Sən Edvard Ferrarsın ağıllı biri olduğunu düşünürsənmi?)

Marianne responded: (Marian cavab verdi:)

"Yes, I do; but I think him very reserved."¹⁹ (Bəli; amma onun təmkinli olduğunu düşünürəm.)

Qeyd olunmuş dialoqda istifadə olunan /to ask/ feilinin pragmatikasına nəzər salsaq görərik ki, burada danışan bu feili istifadə edərək qarşı tərəfdən müəyyən bir fikri dəqiqləşdirmək istəyir. Cavab isə yalnız məlumat ötürmək deyil, həm də dinləyicinin gözləntiləri, münasibətləri və sosial çərçivə ilə əlaqəlidir.

"Müsbət emosiyaları ifadə edən nitq feilləri" adlı üçüncü fəslin ikinci paragrafında danışq aktının müsbət çalarını dinləyəne bildirmək, nitq prosesi zamanı kimdənsə razı qaldığını göstərmək üçün istifadə olunan nitq feillərindən bəhs olunur. Nitq və təfəkkür anlayışlarının bir-biri ilə əlaqəli olması səbəbi ilə insanların öz ətraflarında cərəyan edən hadisələrə verdiyi psixoloji reaksiyalar onların nitqində öz adekvat əksini tapır və beləliklə də, danışq aktı rəğbət, sevinc və ya təşəkkür bildirməklə yanaşı, həm də narazılıq və ya şikayəti də əks etdirir. Məsələn, /to praise/ (tərifləmək), /to thank/ (təşəkkür etmək), /to congratulate/ (təbrik etmək), /to glorify/ (tərənnüm etmək), /to applaud/ (bəyənmək, alqışlamaq), /to acknowledge/ (təşəkkür etmək), /to exalt/ (tərifləmək) feilləri nitqin müsbət tərəfini ifadə edir.

P.Açeves yazır ki, müsbət emosiya ifadə edən nitq feillərinin semantikasi, pragmatikasi asan müəyyən olunmur. Bu feillərin işlədilməsinin şərtləri vardır, məsələn, həmin feilin *hansı halda, kimə münasibətdə və nə zaman* işlədilməsini mütləq bilmək lazımdır. Bu zaman danışanla dinləyənin qarşılıqlı şəkildə bir-birlərini başa

¹⁹ Austen, J. Sense and sensibility. / J.Austen. – CreateSpace Independent Publishing Platform, – 2020. – p.56

düşmələri vacibdir²⁰.

H.Chung-Hye müsbət emosiya ifadə edən nitq feilləri barədə yazır: *“Bu feillər danışan və dinləyən tərəfindən müsbət qiymətləndirilən “yaxşılığa” (sahiblik hissi, müsbət xüsusiyyətlər, bacarıq, qabiliyyət və s.) görə, müraciət edilən şəxsə açıq və ya dolayısı ilə qiymət verən nitq hərəkətləri”ni ehtiva edir*”²¹.

C.Holmes müsbət emosiya ifadə edən nitq feillərinin 3 funksiyasını təklif edir:

1) bəyənmə əks etdirən nitq feilləri; bu cür situasiyalarda işlədilən müsbət emosiya ifadə edən nitq feilləri insanlar arasında həmrəyliyi artırmağa xidmət edir; Məsələn: *“How nice you looked that day!”* (O gün necə də gözəl görünürdün!)

2) üz təhdid edən hərəkətdən əvvəl müsbət nəzakət strategiyalarını ifadə edən feillər; bu feilləri, yəni iltifat feillərini çox gərgin vəziyyətdə nəyisə əldə etmək üçün istifadə etmək olar; nə istədiyinizi soruşmadan əvvəl bir iltifat istifadə olunur; Məsələn: *“Doesn’t my hair look wonderful!?”* (Yəni saçım gözəl görünürmür?) *“By the way, could I borrow your French book?”* (Yeri gəlmişkən, fransızca kitabınızı götürə bilərəmmi?)

3) bu feillərin işlədildiyi situasiyalarda təhdidedicilik ola bilər, çünki onlar danışanın dinləyənin fikrinə müdaxilə istəyini göstərir. Nəticədə, iltifat sorğu şəklini ala bilər Məsələn: *“Can I borrow your wonderful English book?”* (Gözəl ingiliscə kitabınızı borc ala bilərəm?)²²

“Mənfi emosiyaları ifadə edən nitq feilləri” adlı üçüncü fəslin üçüncü paraqrafında danışmaq aktının mənfi çalarlarını yəni narazılıq, şikayət, qınama, söymə, danlama və s. ifadə edən nitq feillərindən bəhs olunur.

İnsanlar idrak prosesi vasitəsilə ətraf aləmi öz beynində əks

²⁰ Aceves, P. A Comparative Study of the Use of “Compliments” by Native Speakers of American English and Native Speakers of Mexican Spanish. / P.Açevez. – Puebla: Universidad de las Americas, – 1996. – p.11.

²¹ Chung-Hye, H. A comparative study of compliment responses: Korean females in Korea interactions and in English interactions // Working Papers in Educational Linguistics, – 1992. No8(2), –p.18.

²² Holmes, J. Paying compliments: Positive politeness strategy // Journal of Pragmatics, – 1988. No 12 (3), – p.445.

etdirir, hiss və emosiyaların köməyi ilə isə onlara münasibətini bildirir. Deməli, insanın hissləri şüurla əlaqəli psixi fakt olan münasibəti ilə əlaqəlidir. N.Volfson və digərləri yazırlar ki, hisslər insanın dərk etdiyi cisim və hadisələrə, başqa adamlara, həmçinin özünün rəftar və davranışına, fikir və arzusuna bəslədiyi münasibəti ifadə edən psixi prosesdir. Hisslərin kommunikativ funksiyası insanın keçirdiyi hisslərin onun mimikasında, səsində, nitqində və s. özünü büruzə verərək qarşı tərəf üçün informasiya mənbəyi rolunu oynamasıdır. Bu funksiya isə adətən nitq feillərinin köməyi ilə yerinə yetirilir, çünki nitq feilləri vasitəsilə insanlar ətraf aləmə olan münasibətlərini ifadə edirlər. İstər müsbət emosiyalar, istərsə də mənfi hisslər insan nitqində öz əksini tapır. Mənfi emosiyalar dedikdə, narazılıq, şikayət, qınama, söymə, danlama və s. nəzərdə tutulur və bunlar da ünsiyyət prosesində mənfi emosiyaları ifadə edən nitq feillərinin köməyi ilə ifadə olunur²³.

Müasir ingilis dilində ən çox işlənən mənfi emosiyaların ifadəsinə xidmət edən nitq feillərinə */to complain/* (şikayət etmək), */to condemn/* (qınamaq), */to scold/* (danlamaq), */to swear/* (söymək), */to denounce/* (pisləmək), */to reprimand/* (danlamaq), */to criticize/* (tənqid etmək) və s. nümunə göstərə bilərik. Bu feillərə aid olan ümumi semantik cəhətlər bunlardır: emosional reaksiya bildirirlər; subyektiv münasibət ifadə edirlər; adətən "mənfi qiymətləndirmə" kontekstində işlənilir.

Praqmatik olaraq, bu feillər expressiv və ya direktiv illokutiv aktlar formasında çıxış edə bilirlər.

Məsələn: */ She criticized my report/* (O, mənim məruzəmi tənqid etdi.) Bu nümunədə */to criticize/* feilinin semantik yükü "mənfi dəyərləndirmə", praqmatik funksiyası isə dəyişiklik və ya cavab tələb etməkdir.

"Fikri təsdiq edən nitq feilləri" adlı üçüncü fəslin dördüncü paragrafında dialoji nitqdə hər hansı bir fikirlə razı olduğumuzu ifadə edərkən geniş miqyasda istifadə edilən nitq feillərinə yer verilib. Onların polisemantik təbiəti, məna çalarları geniş göstərilib.

²³ Wolfson, N. The bulge: a theory of speech behavior and social distance. /In Fine, J. (ed) Second Language Discourse: A Textbook of Current Research/ – Norwood, NJ: Ablex, – 1988. – p.17-34

Müasir ingilis dilində fikrin təsdiqini ifadə edən feillər sayca az olsalar da, lakin ifadə etdikləri mənalara görə əhəmiyyətliyə. Bu feillərə nümunə olaraq */to agree, to consent, to conform, to verify, to assent, to affirm, to allege, to admit, to accord, to accede, to concur, to acknowledge/* feilləri göstərmək olar. Semantik olaraq bu nitq feillərinin hamısı, danışanın bir fikrə inandığını, onu doğru, həqiqi və ya etibarlı hesab etdiyini göstərir.

Praqmatik baxımdan bu feillər illokutiv aktın ekspressiv, komissiv, reprezentativ kimi məqsədlərini daşıyır. Yəni, danışan bu feillərlə məlumatı doğrulamaq, fikri müdafiə etmək və qarşı tərəfi inandırmaq və hər hansı bir fikirlə razılaşıaraq gələcəyə dair nəyəsə söz vermək məqsədi güdür. Bu feilin istifadəsi ünsiyyətdə harmoniya, əməkdaşlıq və müsbət münasibət yaratmaq məqsədi daşıyır.

Fikri təsdiq edən nitq feilləri əksər hallarda performativ kimi işlənsə də, onların anaforik istifadəsinə də rast gəlirik. Aşağıdakı bədii ədəbiyyat nümunəsinə nəzər salaq:

*"I confirm that I will attend the ball."*²⁴ (Mən balda iştirak edəcəyimi təsdiqləyirəm.)

Bu nümunədə performativ istifadədə, danışan şəxs feili deyərkən həmin hərəkəti həyata keçirir. Burada */to confirm/* feili "təsdiq etmək" mənasını ifadə edir, onun praqmatik mənasına nəzər salsaq, aydın olur ki, danışan dinləyəni əmin etmək və onun gəlməyəcəyinə dair olan şübhələri aradan qaldırmaq istəyir.

/She had promised to help, and he acknowledged her commitment/ (O, kömək etməyə söz vermişdi və sözünü təsdiqlədi.)- Bu nümunədə isə */to acknowledge/* feilinin anaforik istifadəsinə rast gəlirik.

"Fikri inkar edən nitq feilləri" adlı üçüncü fəslin beşinci paraqrafında müasir ingilis dilində öz semantik və praqmatik tutumlarına, struktur xüsusiyyətlərinə, istifadə yerlərinə, rəngarəngliyinə görə seçilən fikrin inkarını ifadə edən nitq feillərindən bəhs olunur. Nitqin insan təfəkkürü ilə bağlı olması nəticəsində ətrafımızda baş verən hadisələrə olan münasibətimiz nitqimizdə əks olunur. Biz ətraf aləmdə baş verən hadisələri qəbul

²⁴ Austen, J. Sense and sensibility. / J.Austen. – CreateSpace Independent Publishing Platform, – 2020. – p.122

etdiyimiz kimi, bəzən də onları rədd də edə bilirik. Nitq prosesi zamanı hər hansı bir fikirlə, təkliflə razılaşmayıb ona etiraz edərkən fikri inkar edən nitq feillərinə müraciət olunur. Müasir ingilis dilində ən çox istifadə edilən *fikri inkar edən nitq feillərinə* /to deny/, /to denounce/, /to contradict/, /to mind/, /to object/, /to oppose/, /to refuse/, /to reject/, /to renounce/ və s. daxildir. Bu feillər həm semantik, həm də pragmatik baxımdan güclü illokutiv akt daşıyıcıları olub dialoqda müxtəlif mövqeyi, inkar münasibəti və çox vaxt emosional və ya sosial qarşıdurmanı ifadə edir və danışanın qarşı tərəfin söylədiyi fikrə, iddiaya və ya mövqeyə razı olmadığını, onu yanlış, əsassız və ya qeyri-dəqiq hesab etdiyini bildirir.

Bir sözlə, fikri inkar edən nitq feilləri, kommunikativ niyyətin və sosial münasibətin açıq və ya dolaylı şəkildə ifadəsidir. Semantik olaraq onlar inkar, ziddiyyət, rədd və təkzib anlamlarını daşıyır. Pragmatik olaraq isə danışanın mövqeyini sərgiləyir, qarşı tərəfin fikrinə qarşı reaksiya verir, özünü müdafiə edir, mübahisəli dialoqlarda illokutiv qüvvəni artırır.

Məsələn /to refuse/ feilinin əsas funksiyası – qarşı tərəfdən gələn bir təklif, dəvət, əmr, xahiş və ya gözləntini rədd etmək, yəni etməmək niyyətini bildirməkdir. Bu rədd etmə adətən birbaşa olur. Məsələn: /I refused to do what he ordered. there/ (Mən onun əmr etdiyi şeyi yerinə yetirməyi rədd etdim)

Fikri inkar edən nitq feilləri diskursun strukturunu dəyişdirə, emosional tonu yüksəldə və ya debat mühitini formalaşdırmağa bilər.

Dissertasiyanın “**Nəticə**” hissəsində aşağıdakı elmi müddəalar ümumiləşdirilir:

1. Feil geniş leksik-qrammatik diapazona malikdir və daxili strukturunda konkret sintaktik konstruksiya və onun potensial inkişafı üçün kodlaşdırılmış informasiyanı birləşdirərək cümlənin təşkilati mərkəzinə çevrilir və kommunikasiya üçün təkan rolunu oynayır.

2. Linqvistik mənbələrin təhlili göstərir ki, nitq feillərinin tədqiqi müasir dilçilikdə əsas anlayışlardan biridir. Feilin leksik-semantik təsnifatının öyrənilməsi zamanı müəyyən olunur ki, onun fərqləndirilməsində linqvofəlsəfi aspektlərdən araşdırılmasına çoxsaylı tədqiqatların həsr edilməsinə baxmayaraq, bu fenomenin

mahiyyətinə aid olan bəzi məsələlər hələ də ətraflı şəkildə öyrənilməmişdir. Bu məsələlərə nitq feillərinin leksik-semantik təsnifatının öyrənilməsi, onun məna növlərinin aşkarlanması və s. daxildir.

3. Feillərin leksik-semantik qruplara ayrılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Tərcümə lüğətlərinin və ya hər hansı bir sistemli lüğətin tərtibi zamanı semantik məna anlayışı əsas götürülərək sözlər semantik baxımdan yaxınlıq prinsipi əsasında təqdim olunur. Hər hansı bir qrupa aid olan feillərin sintaktik birləşmə qabiliyyətində oxşarlıq özünü büruzə verir.

4. Nitq feil qrupuna aid olan feillərin hamısı bu və ya digər formada nitqi təsvir edir və onların hamısı üçün ümumi olan məna əsas götürülür. Bu məna onların digər feil qruplarına aid olan feillərlə qarşı-qarşıya qoyulmasına, müqayisə olunmasına şərait yaradır. Bu formada qruplarda birləşən feillərin ümumi qrammatik xassələri olur.

5. İngilis dilindəki feillərin semantik xüsusiyyətlərini əsas götürərək feillər *əsas* və *yarı əsas* feillərə ayrılır. Müstəqil leksik mənası olub əsas feil kimi çıxış edən feillər ingilis dilində üstünlük təşkil edir.

6. Müasir ingilis dilində nitq feilləri semantik cəhətdən olduqca zəngindir və bu da onun cümlədə əsas, aparıcı söz kimi müəyyən edilməsinə səbəb olur. Zənginliyi ilə yanaşı, nitq feilləri mürəkkəb təbiətə malik hesab edilir və onlar idiomların yaranmasında fəal iştirak edir.

7. Praqmatika dildən qarşılıqlı ünsiyyət qurmaq üçün istifadə edən danışan və dinləyənə dil işarələri arasında mövcud olan əlaqələri öyrənir. Danışq aktları praqmatikanın vacib aspektlərindəndir və onların uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində danışan dinləyənə müəyyən təsir göstərir ki, bunun nəticəsində dinləyənin fikrinin və ya psixoloji durumunun dəyişməsinə müvəffəq olur. Bunda isə nitq feillərinin əvəzsiz rolu vardır.

8. Nitq feillərinin praqmatikası bu feillərin real ünsiyyət vəziyyətində necə işlədildiyini, danışanın niyyətini, dinləyiciyə təsirini və kontekstdəki rolunu təhlil edir və cəmiyyətin dil istifadəsi qaydalarına, mövcud ünsiyyət tərzinə və dilin qeyri-şəffaf təbii quruluşlarına bağlıdır.

Tədqiqat işinin əsas müddəaları müəllifin çap olunmuş aşağıdakı məqalə və tezislərində öz əksini tapmışdır:

1. Müasir ingilis dilində feillərin leksik-semantik təsnifatı // – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2016. №2, – s.98-101.
2. Müasir ingilis dilində nitq və təfəkkür feilləri müxtəlif leksik-semantik qruplar kimi // “Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri” mövzusunda III Beynəlxalq elmi konfransın tezisləri. – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, – 25-26 oktyabr, – 2018, – s.44.
3. Müasir ingilis dilinin tədrisində innovativ metodların əhəmiyyəti // “Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransının tezisləri. – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, – 06-07 dekabr, – 2018, – s.100-101.
4. Müasir ingilis dilində nitq feillərinin semantik təsnifatı // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, Elmi Xəbərləri, – 2019. №1, – s.40-45.
5. Danışığ aktı ifadə edən “to speak” nitq feilinin semantikasi // Gənc tədqiqatçıların II Respublika elmi-praktik konfransı. – Bakı: Azərbaycan Universiteti, – 15 mart, – 2019, – s.329-330.
6. Dilçilikdə pragmatikanın tədqiqi məsələsi // Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətə gəlməsinin 50 illiyinə həsr olunmuş “Davamlı inkişaf və humanitar elmlərin aktual problemləri” Respublika konfransı. – Bakı: Azərbaycan Universiteti, – 24 oktyabr, – 2019, – s.114-115.
7. Прагматическая составляющая английских глаголов речи // Вчені Записки Таврійського Національного Університету імені В.І.Вернадського Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – Київ: – 2020. – Том 31(70), №4, Частина 2, – с.16-21.
8. Семантический аспект глаголов речи в современном английском языке // – Москва: Научно-практический журнал: «Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики». Серия “Гуманитарные науки”, – 2021. №02/2, – с.124-129. **ERIH PLUS**
9. Экспрессивно-эмоциональный потенциал английских речевых глаголов // Education and science of today:

intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers “ΛΟΓΟΣ” with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference, – Cambridge: Cambridge-Vinnitsia: P.C.Publishing House&European Scientific Platform. – March 19, – 2021, Vol.2, – p.187-190.

10. Основные синонимические ряды английских речевых глаголов (на примере глагола “to speak”) // Культурология, искусствоведение и филология: современные взгляды и научные исследования: сб. ст. по материалам XLVII международной научно-практической конференции. – Москва: Изд. “Интернаука”, – 2021, №4(41), – с.61-65.
11. Müasir ingilis dilində cavab aktında işlənən nitq feillərinin semantik xüsusiyyətləri // – Bakı: ELMİ İŞ Beynəlxalq elmi jurnal, – 2023. Cild 17, Sayı 7, – s.30-35.
12. Müasir ingilis dilində müsbət emosiyaları ifadə edən nitq feilləri // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, – 2023. №2(122), – s.94-96.
13. Dialoji nitqdə sual ifadə edən nitq feillərinin semantikasi // – Bakı: AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2023. №9, – s.148-156.

Dissertasiyanın müdafiəsi 29 may 2025-ci il tarixində saat 11⁰⁰ Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.12 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ104, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Azərbaycan Dillər Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 29 aprel 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 24.04.2025

Kağızın formatı: 60x84 1/16

Həcm: 43049 işarə

Tiraj: 100 nüsxə